

С. М.: МОРАЛНИ ЛИК ВОЈВОДЕ ЖИВОЈИНА МИШИЋА

Живојин Мишић родио се у малом колубарском селу Струганику, на домаку Маљена и Суворора, 7 јула 1855 године, као тринаесто дете сиромашних родитеља.

Његово школовање и постепено формирање извршено је под сталним утицајем сиромаштине и других тешкоћа. И касније, цео његов живот, поред лепе војничке каријере, био је проткан многим невољама и ударима, који су му загорчавали живот и убрзали смрт.

Но, и поред свега овога, Мишић је у пуној снази дочекао велике догађаје — ратове за ослобођење и уједињење наших народа — и доспео до највиших положаја у војсци, који су му омогућили да развије сву своју стваралачку делатност, постигне славу и обесмрти своје име.

У завршним фазама војничке каријере Живојина Мишића јасно се оцртавају три периода: у **првome** га видимо као помоћника и првог сарадника војводе Путника, у **другome** је на челу I армије, самосталан и скоро независан у своме делокругу рада и потпуно слободан да развије све своје војничке способности и, најзад, у **трећем периоду** налази се на челу целокупне српске војске, као начелник штаба Врховне команде. У овој последњој функцији он достиже кулминацију, како у своме развитку, тако и у сјајним резултатима, добијеним у борби за слободу свога народа и отаџбине.

Још у својим младим годинама, у ратовима 1876, 1877 и 1885 године, као командир чете и командант батаљона, Мишић је испољио све особине будућег одличног вишег команданта, а по признању његових савременика, људи са којима је тада радио, он је још у то доба на своју околину чинио дубок утисак, који је излазио из обичног оквира. У старијим чиновима, по прелазу у генералштабну струку, у току професуре на Вишој школи Војне академије (од 1898 до краја школске 1902 године), на деликатним дужностима у Главном генералштабу, као и за време командовања Дринском дивизијском облашћу, Мишић је умео да придобије људе и почеле су да се показују његове велике способности. У то доба почиње његова права војничка каријера, а заслуга војводе Путника састоји се у томе што је уочио Мишићеву обдареност и што га је три године пре почетка судбоносних догађаја узео за свога помоћника.

Живојин Мишић посветио је сав свој живот непрекидном и дубоком проучавању рата и ратне вештине. У проучавању факата и ратних појава

проводио је све слободно време, не само док је био у активној служби, већ и као пензионер, када је развио пуну енергију у писању и штампању својих војно-научних радова. Као човек велике интелектуалне способности, приликом објашњавања начела стратегије, науке о вођењу рата, својим ученицима — слушаоцима Више школе Војне академије и генералштабним кандидатима — показивао се даровитији, способнији и духом светлији од осталих наставника тога времена. Примењени део свога научног и наставног рада, тј. руковођење вежбама и решавање разних стратешких, оперативних и тактичких проблема, Мишић је базирао још и на свестраном познавању особина нашег и суседних народа, а своје ученике упућивао је не само на студирање историје ратова и ратоводства уопште, већ и на упоредно проучавање и добро познавање свег интелектуалног, осећајног и моралног живота нашег народа.

Као помоћник војводе Путника, у току три предратне године, Мишић је рељефно испољио особине великог организатора припремних ратних радњи, огромних по обимности, а капитално важних по резултате претстојећих ратова. За време самих ратова 1912, 1913 и 1914 године — помажући свесрдно и неуморно војводу Путника у питањима оперативног вођења српске војске — поред даровитости, велике отпорности и врло јаке интелектуалне и моралне енергије, испољио је и проицљивост, нарочиту смелост и импулсивност. Тек тада, тј. у неизвесној и ужасној ратној атмосфери, обдареност и величина војводе Мишића почињу да се јављају у пуноме сјају, а пошто је тако дуго радио на стварним и најзначајнијим ратним пословима имао је времена и прилике да се у потпуности формира у правог и великог војсковођу.

У другом периоду своје ратне каријере, као командант I армије од 1 новембра 1914 до 21 фебруара 1916 године и од 14 августа 1916 до јула 1918 године, на сваком кораку испољавао је своје урођене и стечене особине, које су потребне за највише командовање. Он је тада показао да начела и принципе ратоводства, које је ранијих година са катедре објашњавао, не само одлично познаје, већ и да уме и у пракси веома успешно да их примени. Као командант армије, војвода Мишић је у многим деликатним и мучним ситуацијама за време отступања од Мионице до Горњег Милановца новембра 1914 године показао да је мајстор у примени ратне вештине и њеног искоришћавања као средства за остварење својих идеја.

Мишић је у припремању и извођењу величанствене Суворборске битке, децембра исте године, у пракси сјајно документовао своју умешност у постављању своје армије у најповољнији положај за борбу, као и способност да вешто и брзо искористи неповољне ситуације на непријатељској страни. Исто тако, и у гођењу побеђеног непријатеља од Горњег Милановца до обала Дрине и Саве, од 6 до 14 децембра 1914 године, као и у познатим операцијама око Горничева на Солунском фронту 1916 године, војвода Мишић је испољио ванредну умешност у употреби снага којима је располагао.

Уопште, сваку операцију своје армије развијао је по једном унапред лепо смишљеном плану, као какав добро комбинован маневар у мирно доба, а у извођењу припрема својих операција развијао је највећу прецизност и методичност, тако да је увек, скоро са математичком тачношћу, било предвиђено све што је било могуће предвидети. Моралном фактору придавао је

највећи значај, на њему је заснивао многе своје пројекте, а у раду са својим потчињенима често је понављао познату истину „да материјалном поразу у рату редовно претходи морални пораз“. Битку и бој развијао је тек после свестраног проучавања земљишта и распореда непријатеља, тако да у избору правца главног удара и груписања снага није никада грешио. Током саме битке и боја виртуозно је управљао, јер је своју армију имао у руци у свако доба дана и ноћи, а на сваки, па и најмањи догађај на фронту армије, изражавао је свој утицај. За све време акције био је у стању да развије натчовечанску истрајност и да издржи нечувене напоре, само да би до краја остао господар ситуације и однео победу.

Најзад, у трећем и последњем периоду своје војводске каријере, од јула 1918 године, када је дошао на положај начелника штаба Врховне команде, па до завршетка рата, Мишић је имао прилике да своју стваралачку способност још једном у потпуности испољи и бриљантно је искористи.

У припремању офанзиве и извођењу знаменитог пробоја Солунског фронта, Мишић је имао идеја које су биле само његове; био је веран стратегиском начелу да споредно треба стварати у корист главнога; никада није губио из вида основни циљ, већ је увек био доследан у својим дејствима и гипко прилагођавао своја средства приликама. После пробијања фронта, у току оне изванредне операције у правцу Кавадара и Скопља, у којој су Бугари за непуних 15 дана принуђени на капитулацију, Мишић је још једном документовао своју велику способност за пројектовање и извођење сложених маневарских комбинација. Најзад, и у експлоатацији добијене битке, у бриљантном гоњењу Немаца, Аустријанаца и Мађара све до Арада, Темишвара, Суботице, Печуја, Љубљане и Јадрана, он је за месец и по дана био у стању да потпуно угуши и у себи и код свих својих потчињених осећање умора, да угуши жељу за одмором и повраћањем снаге. И све док циљ није био у потпуности постигнут, војвода Мишић је био у сталној и највећој физичкој и моралној напетости: непрекидно је размишљао о евентуалностима које могу наступити, а сваку нову ситуацију критички анализирао, те га догађаји никада нису могли изненадити, већ су га, напротив, затицали спремног да из њих извуче највеће користи. Те су особине у истини биле круна његове величине, која је трајно лебдела над српском армијом у кршењу последњих делова непријатељских снага при ослобођењу подјармљене отаџбине и уједињењу наших народа.

*

Војвода Мишић био је обдарен јаким, чилим и гипким умом, без кога не би могао правилно ценити духовну снагу својих војника и борбених маса са којима је радио, нити се у своме ратном послу користити повољним моментима борбене ситуације, које је тако сјајно искоришћавао.

Иако су му природна бистрина и јака уобразиља биле урођене особине, он је, ипак, сваки свој посао почињао тек после дубоког проматрања факата и проучавања утицајних чињеница. Зато је ретко када донео неку одлуку, а да се претходно није позабавио испитивањем прилика, с једне, и физичких и моралних способности бораца, са друге стране.

Досетљивост и нарочита довитљивост у тешким приликама и мучним ситуацијама типичне су карактерне особине Живојина Мишића, на чији је

развој, како изгледа, донекле имао утицаја и његов тежак живот, који га је пратио од рођења до смрти. Неоспорно је да су сиромаштина за време школовања, затим незаслужено удаљавање из војске у два маха, пензионисање 1904 и 1913 године и, најзад, борба око подизања шесторо деце и брига за опстанак породице, имали извесног утицаја и на формирање појединих његових карактерних особина.

Творачки дух, као нарочита снага која проналази и ствара, тако се лепо истиче и осећа међу осталим одликама војводе Мишића. Његово лако и брзо одлучивање, чак и онда када су биле у питању одлуке од највећег значаја, било је од огромног значаја у његовом раду у току ратова. Оно је проистичало из других његових лепих особина, као што су јака проницљивост, сигуран испитивачки поглед, брза оријентација и правилно схватање догађаја. Војвода Мишић био је човек који је инстинктивно наслућивао и предвиђао различите ратне радње, предосећао извесне ратне појаве и процесе. Због те проницљивости и моћи предвиђања војвода је сразмерно лако улазио у најзамршеније ситуације и у неочекиване ратне догађаје.

Сетимо се само под каквим је условима и у каквом стању примио I армију новембра 1914 године. Отступање, знатни губици, пад морала, неред . . . , а он, и при свем том, савршено оптимистички гледа на догађаје и предвиђа успех, у који је тада мало ко веровао. Још прве вечери по доласку у штаб армије, 15 новембра 1914 године у Мионици, без икаквог обзира на критичну ситуацију у којој се I армија стварно налазила, говорио је своме начелнику штаба и начелницима неких одељења о претстојећој офанзиви, о успеху армије који ће се изборити, о уништењу непријатеља и томе слично. И ово његово предосећање и предвиђање, које је у армиском штабу било схваћено као последица непознавања тежине и деликатности ситуације како у оквиру саме I армије, тако и код целокупне наше војске, у потпуности се испунило после непуних двадесет дана.

Живојин Мишић имао је и ту ретку особину која се састојала у томе што је, такорећи, тренутно могао да усретреди сву своју интелигенцију и сву своју моћ на изванредан предмет или догађај који га је интересовао, те је због тога правилно и јасно схватао све што је било од нарочитог значаја.

У свима операцијама, које је комбиновао и изводио, показао је осећање извесне надмоћности над непријатељем, само што при томе никада није претеривао и што непријатеља никада није ни багателисао ни потцењивао, већ га увек правилно ценио. Да наведем само два примера.

Другог дана Суворорске битке, 4 децембра 1914 године у 10.35 часова пре подне, упознавајући преко телефона војводу Путника са постигнутим успехом и догађајима, који су на фронту армије били у пуном развоју, Мишић је знатан отпор непријатеља врло правилно предвиђао и ценио и изразио своје убеђење да ће се и тај отпор сломити чим армија избије на вододелницу Проструга — Рајец, како се то уствари и десило. Већ идућег дана, 5 децембра, пред саму ноћ, I армија стала је чврстом ногом на главне вододелничке положаје, а тродневна битка армије завршена је и крунисана сјајном победом.

Неколико дана доцније, управо 8 децембра око 10 часова пре подне, у телефонском разговору вођеном из Бољковаца са помоћником начелника штаба Врховне команде, пуковником Живком Павловићем, о општој ситуа-

цији која је настала заузимањем Космаја од стране непријатеља, генерал Мишић био је и јасан и прецизан. Он је смејући се доказивао да ситуација ни у ком случају не може више бити врло озбиљна, како се то у Врховној команди мисли, и да заузимање Космаја претставља само „трзање болесника, који је у агонији и на самртничкој постелји“ . . . Догађаји, који су се ускоро одиграли потврдили су да је Мишић и у овој прилици ситуацију савршено тачно ценио и потпуно правилно схватио.

Наведени примери показују да је војвода Живојин Мишић располагао војничким талентом, природним даром, проницљивим и стваралачким духом.

Живојин Мишић имао је врло висок појам о дужности; сваки свој посао отправљао је са неуморном марљивошћу. „Дужност пре свега“, говорио је често, а и радио је тако, јер је за њега било само дужности све до смрти; за умор и одмор није знао.

Увек је гајио највећи осећај и најтоплију љубав према отаџбини, а народ свој, нарочито сељачки део народа, из кога је и сам поникао, неизмерно је волео. Био је приступачан људима из народа и, кад год му се у току рата указала прилика да са њима дође у додир, био је срећан да их поучи, охрабри, да им да упутства и да их припреми на жртве и веће патње. Никада нећемо моћи заборавити његово дивно држање и опхођење према нашим избеглицама, које су у току отступања I армије од Ваљева до Горњег Милановца, у другој половини месеца новембра 1914 године, напуштале своје огњиште и бежале испред бестијалног непријатеља. Избеглицама, стоком и колима, на којима је била натоварена сва њихова покретна имовина, били су закрчени сви путеви — отступни правци I армије — тако да је кретање војске и њених комора било јако отежано, а у неким данима скоро онемогућено. Па ипак, све те непријатности и тешкоће нису команданта армије ни љутиле, ни узбуђивале; он је хладнокрвно, али са највећом енергијом лично настојао да се међу отступајућим трупним јединицама и њиховим огромним коморама заведе ред. Свакој већој групи избеглица упућивао је по неколико пригодних речи: прекоревачко је малодушне, друге је позивао на ред и присебност, треће саветовао да пазе на своју нејач, или им обећавао победу непријатеља и брз повратак своје дому, и томе слично. Сваки његов говор саслушаван је са највећом пажњом и прихватао са одобравањем, а изазивао је разне коментаре међу избеглицама и на крају доводио до тога да се стишају духови и убрзо заведе ред.

У току наступања преко повраћене, али од непријатеља опустошене територије, у првој половини децембра исте године, Мишић се много интересовао за судбину становништва и имовину избеглица и указивао помоћ на сваком кораку колико је год више могао.

За време затишја у операцијама, врата његове канцеларије била су свима отворена, а та његова претерана предусретљивост према публици, која се у највише прилика обраћала молбама чија решења нису спадала у његову надлежност, чинила је да је свакодневно губио драгоцене часове, које је могао надокнадити само скраћивањем свога сопственог одмора.

По доласку у ослобођени Београд 1918 године, у чекаоници пред канцеларијом начелника штаба Врховне команде, војводе Мишића, могли су се видети бивши министри и политичари, инвалиди, удове изгинулих официра и ратника, официри страних војска, наши и страни новинари, или виђенији

људи из новоослобођених и уједињених покрајина. Једни су молили, други обавештавали, једни тражили заштиту и право, други желели само да направе познанство, а он је све примао, никога није могао да одбије, тако да је из своје канцеларије излазио редовно изнурен и изнемогао.

*

Чврста воља је једна од најважнијих моралних особина војсковође. Међутим, из историје човечанства познато је да су доста ретки људи јаке и чврсте воље. Међу такве људе, свакако, спадао је и наш војсковођа Мишић, који је располагао гвозденом вољом и безграничном истрајношћу у спровођењу своје идеје и замисли. Његова необуздана предузимљивост и активност, као веран одраз сталне и јаке воље, није опадала ни у критичним часовима, већ је чак и расла. Другим речима, његова воља и енергија у делатности нису се ни трошиле ни савијале, већ су се челичиле и даље развијале. У часовима честих криза на бојишту, нарочито на фронту I армије у времену од 14 до 29 новембра 1914 године, изгледало је као да се сасвим ослободио материјалних потреба живота и као да му је тело постало прави роб његове челичне воље и страсне ратничке душе.

У рату се првенствено истичу команданти чврстог карактера, јер им чврст, истрајан и јак карактер пружа највише услова за поуздано и правилно вођење трупа и успешно окончање операција.

Да је војвода Мишић располагао чврстим и прекаљеним карактером, који је, уосталом, био само одраз његове челичне воље, види се из читаве његове делатности, најпре за време вођења I армије, а потом и у току руковођења целокупном српском војском, као начелник штаба Врховне команде. То се најбоље може осетити у држању Мишића 28 новембра 1914 године, при оном значајном телефонском разговору са војводом Путником, од 9.35 часова по вечери, па све до 11.50 часова пред поноћ. Пуна два часа трајало је објашњавање у коме је војвода Путник скретао пажњу на тежину ситуације, тежећи да Мишић промени своју одлуку о повлачењу армије на положаје испред Горњег Милановца. Па ипак, Мишић је чврсто остао при својој одлуци: да благовремено повуче, прикупи и уреди своју армију дубље у позадини од оне линије коју је Врховна команда препоручивала, а која је у то доба већ била начета. Мишић је успео да одбрани своје гледиште и на тај начин створи повољне услове за прелаз I армије у напад.

И док се у одлукама и поступцима војводе Мишића у ратним ситуацијама јасно осећа поуздана чврстина и неотступност у извршавању једном донете одлуке, дотле се скоро у свакој његовој борбеној заповести рељефно истиче потпуно одређена и прецизна одлучност, односно велика одважност, која у извесним случајевима прелази чак и у дрскост. Јест, дрскост, јер како би се друкчије могла схватити, на пример, његова одлука од 2 децембра 1914 године за напад I армије на непријатеља, која је, иако састављена од четири дивизије, имала свега 22.000 пушака — колико је требало да има једна једина дивизија. Али, та дрскост резултирала је из доброг познавања и правилног схватања моралног стања своје и непријатељске војске, као и из осталих побројаних карактерних одлика војводе Мишића. Но, и поред тога, код њега је постојало и довољно смотрености и најпотребније предострожности, које

су увек биле у пуној хармонији и са одлучношћу и са одважношћу. Његова разумна смотреност огледа се у благовременом повлачењу I армије на положаје код Горњег Милановца, 29 новембра 1914 године, тј. пре но што је наступило расуло. Осим тога, у самом руковођењу Суворорском битком, 2, 3 и 4 децембра исте године, осећа се и његова лежерна, али на оправданим разлозима заснована предострожност. У данима искушења и кризе, када му је ситуација онемогућавала методички рад, Мишић је и ризиковао, али никада није све стављао на коцку, пре но што би све проценио и о свему добро размислио. Због његове разумне обазривости код његових потчињених јединица није могло доћи до колебљивости и панике, као ни до неких неповољних изненађења.

Благодарећи своје чврстом и јаком карактеру, војвода Мишић је могао да сачува моралну равнотежу и за време најтежих потреса. У најтежим тренуцима, који би код страсних и нервозних људи изазивали раздраженост, а код малодушних општу малаксалост, он је умео да савлада свој гнев, да потпуно сачува своју слободу воље и да у сваком тренутку одлучивања и рада иде само за саветима здравог разума. Међутим, морамо овде и то напоменути, да је његова упорност у спровођењу и заступању замисли била исувише јако изражена. Његова гвоздена воља и челичан карактер нису знали за препреке. Ипак је срећа у томе што се тврдоглавост — која потчињава разум вољи — није тако често испољавала код војводе Мишића, те није ни била од штетног утицаја на његов рад, до чега би иначе морало доћи.

*

Према речима Жоминија „ . . . најбитније су особине једнога војсковође, најпре морална храброст, која одводи великим одлукама, а затим хладнокрвност или физичка храброст, која савлађује опасности“ . . . И, заиста, Живојин Мишић био је богато обдарен и једном и другом храброшћу.

У мирно доба, Мишић је неколико пута патио само стога што је имао довољно мушкости и командантске храбрости да по важнијим питањима отворено изнесе своје мишљење, без обзира на то што се то мишљење неће свакоме допасти. Сви његови сарадници из штаба I армије од 1914 до 1917 године, а из штаба Врховне команде 1918 године, сведоци су свакодневне моралне храбрости, којом је војвода располагао у току рата. Она се огледала у његовој мирноћи, присебности, потпуној хладнокрвности и спокојном расуђивању и слободном одлучивању у најкритичнијим тренуцима за армију и земљу. Тако, на пример, новембра 1914 године, Мишић је још пре зоре почео да прима неповољне извештаје о неуспесима и тешком стању трупа на појединим отсецима армиског фронта: на сектору Дунавске дивизије II позива дефинитивно се напушта Маљен, левокрилна армиска група повлачи се на Бабину Главу и Падове и губи коте 680 и 684; на отсеку Дунавске дивизије I позива напушта се положај Срасле Букве; на фронту Моравске дивизије II позива непријатељ заузима Боблије и, најзад, на сектору Дринске дивизије I позива напушта се Доње Брдо и Осоје. Иако Мишић прима све ове непријатне вести, он се ни најмање не нервира, већ после кратког размисљања мирно доноси одлуку: да се благовремено извуче из додира са непријатељем и да прикупи и уреди своју армију на погоднијим положајима испред

Горњег Милановца. Сутрадан, 27 новембра исте године, генерал Мишић прима од својих дивизија још црње, управо поражавајуће извештаје. Сви команданти дивизија, као и команданти пукова Моравске дивизије II позива извештавају да је код војника наступила потпуна душевна клонулост, да је дисциплина попустила, да је апатија трупа према борби очигледна и „да ће се овом великом злу тешко моћи стати на пут“ . . . А командант армије, Мишић, и у овим најтежим тренуцима опште клонулости, посматрајући примљене извештаје, пажљиво и хладнокрвно, изјављује своме начелнику штаба: „Ја сам убеђен да самопоуздање трупа I армије ипак није сасвим изгубљено. Почесни успеси на фронту Дринске и Дунавске дивизије I позива јасно казују: да морал, љубав према отаџбини, безгранично пожртвовање и познати елан наше војске нису сасвим угушени, већ само привремено помрачени“ . . .

Но, поред командантске храбрости, Живојин Мишић је увек располагао и личном храброшћу. У многобројним приликама, када га је немилосрдна смрт вребала свакога часа, он није обраћао пажњу на личну опасност, а то је ниже команданте и старешине, исто као и подофицире и војнике који су га посматрали потстицало на херојске подвиге. Тако, одмах по пријему команде над I армијом 15 новембра 1914 године, Мишић се задржао у Мионици са својим начелником штаба и још три официра из штаба армије све до 12.30 часова 16 новембра, и поред тога што су непријатељске коњичке патроле још око 11.30 часова стигле до Мионице, и ту, у његовом присуству, водиле борбу са последњим нашим заштитним деловима. Нимало не мислећи на своју личну опасност, он је успео да оствари своју намеру, наиме да личним примером утиче на поколебани морал својих трупа и да пошто пото заведе ред у отступању последњих делова армије и многобројних избеглица преко Рибничког моста код Мионице.

Приликом честих бомбардовања штаба армије од стране непријатељске авијације, он никада није напуштао место на коме се затекао, већ је мирно и прибрано настављао свој рад. Код њега није постојало ни страха од одговорности, пошто се кроз цео свој живот ослањао само на свој разум, на своју сопствену делатност и своју одговорност. Он је савршено владао собом и у тешким ситуацијама био потпуно прибран и спокојан. По изразу његовог лица било је тешко одредити његово унутрашње осећање и расположење. Његова моћна природа могла је да савлада све незгоде које би се појавиле услед непријатне вести, или страшних ратних призора, а његова мирноћа духа, прибраност, одважност, непоколебљивост и вера у добар исход сваке операције, уздизали су га у очима потчињених команданата и особља у штабу армије и у критичним данима благовремено утицали на узбуђене духове око њега.

*

У командантској делатности, у току операција, код Мишића се јасно истицало његово силно самопоуздање и велика иницијатива. Он је често говорио да се командант без поуздања у самога себе мора изгубити у првој тешкој ситуацији. . . „Откуда може успети онај који ни у себе не верује?“ . . . Но, и поред тога, поштовао је и туђе мишљење; сваки предлог потчињених ценио је и усвајао ако је био користан и у складу са његовом

замисли. Нарочито је ценио иницијативу која му је омогућавала самостално доношење одлука и слободу рада у границама добијених директива. А тешко се и нелагодно осећао кад год је морао да препусти иницијативу непријатељу и да се привремено лати одбране. Такво схватање командантске иницијативе свакако је било главни разлог што је, као командант армије, издавао наређења за напад армијом, чак и у приликама када се тај напад није могао да предузме, као у оном критичном периоду операција I армије од 14 до 29 новембра 1914 године.

Утицај смелих и одлучних старешина на трупу може да буде врло велики. Али тај утицај на трупу може да има једино онај старешина који ужива њену љубав, који има угледа и ауторитета у својој команди и који своју трупу добро познаје. Својим ванредно лепим и вештим опхођењем Мишић је умео да придобије своје потчињене у толикој мери да су му били безгранично одани и готови да се под његовом командом жртвују. Често је тражио и долазио у додир са војницима, посматрао их, интересовао се за њих, за њихов живот, рад и тегобе и старао се о њима. Тиме је изазивао силно поверење и велику љубав својих војника и старешина, које је његово присуство или наређење могло да одушеви и потстакне на највеће подвиге.

17 новембра 1914 године, на путу из села Гукоши за село Бољковце, око 15.30 часова обишао је 2 пешадиски пук II позива на положају Доње Брдо и у разговору са официрима и обвезницима, који у маси беху из Прокупља, Куршумлије и околине, позивао их на истрајност и пожртвовање, . . . „којим су се“, како он тада рече, . . . „моји земљаци Топличани увек одликовали“ . . . И чим командант армије изусти реч „земљаци“, одмах се појача интересовање обвезника за његову личност, и ту, још у његовом присуству, шапатом од групе до групе беше објашњено и утврђено да са њима разговара командант армије, да он стално живи у Прокупљу где се настанио зато што јако воли Топличане и што и сам води порекло из Топлице, и томе слично.

Оваквим и сличним Мишићевим разговорима са војницима присуствовао сам више пута крајем 1914 године и увек запажао, да је умео да уђе у душу наших војника и да са њима води тако интересантне разговоре да их је просто очаравао. Онда није ни чудо што је са лакоћом могао да их придобије за своје мисли и осећања.

Мишић је био добар психолог, савршено је познавао људску природу уопште узев и имао природног дара да осети сву колебљивост и малаксалост војника у једној, и прелажење смелости у дрскост, у другој прилици, да оцени величину његовог физичког умора и отпорности у савлађивању свеколиких ратних тегоба.

За време операција Мишић се стално трудио да очува, поврати или подигне морал својих трупа. У једном случају, позивао их је живом речи или наредбом на љубав према отаџбини и роду свом, у другој прилици потсећао их је на наше јунаке и националне борце, на нашу славу и величину из скоре прошлости, у трећем случају изјављивао благодарност војницима и старешинама за постигнуте успехе, итд.

После првих његових успеха у вођењу I армије 1914 године, код целокупне наше војске, а нарочито код старешинског кадра, било је ство-

рено уверење да је I армија у рукама човека који савршено познаје свој занат. Он је стекао огроман ауторитет и велику популарност, нарочито у току последњих фаза Првог светског рата тако да су према њему имали респекта не само наши савезници, већ и непријатељи.

Као командант армије, и као начелник штаба Врховне команде, Мишић је био у врло повољном положају, јер су и његови потчињени били добри познаваоци ратне вештине, предузимљиви, енергични, искусни и уопште одлични команданти. Али, поред тога његово командовање било је знатно олакшано благодарeћи његовом савршеном познавању непосредно потчињених команданата, чије је војничке способности и карактерне особине ценио и пратио. Ако би му под непосредну команду дошло неко лице са којим долге није радио, он би га испитивачки посматрао, распитивао се за њега и трудио се да га што пре упозна у чему је невероватно брзо успевао. Пошто је тако одлично познавао своје потчињене, он је умео да подеси свој однос према њима и начин командовања за време операција. Тако је у Суворорској бици, крајем 1914 године, опрезно похваљивао команданта Дунавске дивизије I позива који је био познат по својој одлучности и спремности за најрискантнија предузећа, бојећи се да му овај командант каквим пренагњеним актом случајно не омете остварење његове намере; команданта Дунавске дивизије II позива, ваљаног, али и нешто више предострожног команданта чешће је бодрио да би га тиме потстицао у раду; ценио је и волео команданта Моравске дивизије II позива, који је методски водио дивизију, и одржавао примеран ред код својих пукова и, најзад, од команданта Дринске дивизије I позива понекад је тражио да буде објективнији због тога што је при реферисању претеривао у хваљењу својих успеха и у критиковању рада суседа.

Војвода Мишић није био ситничар, он се није уплитао у детаље рада потчињених са којима се опходио достојанствено и командантски. Ситуацију је посматрао са ширег становишта, обраћајући главну своју пажњу на најважнија питања. Па ипак, у току операција тежио је да се упозна са сваким, и најмањим догађајем и да испољи свој утицај на свим деловима пространог армиског фронта. При томе, Мишић је био пун обзира и такта према осетљивости својих потчињених команданата, којима је импоновао због своје правичности, племенитости, строгости и дисциплинованости.

Док је оптимисте јако волео, долге није могао да види колебљивце, плашљивце и сметањаке, али је, ипак, тежио да им помогне и да их избави из такве малодушности.

Мишић је одлично познавао и свог претпостављеног — начелника штаба Врховне команде, војводу Путника. Њихов први службени сусрет датира још од новембра 1889 године, када је Мишић изабран за генералштабног приправника. Од тога доба, па све до Путникове смрти, стално је био са њим у додиру. Путник је био не само Мишићев наставник за време његове припреме у Генералштабу, већ и у два маха претседник испитне комисије — први пут приликом превођења у генералштабну струку, а други пут за време полагања мајорског испита. Пошто је од 1910 до краја новембра 1914 године непрекидно радио код војводе Путника, као његов први помоћник, Мишић је имао и времена и прилике да га добро упозна. Иако се са Путником понекад није слагао у извесним питањима стратeгиског значаја, он га је поштовао и

много ценно. Зато је у општењу са њим увек био врло коректан и пажљив чак и у случају размимоилажења у мишљењима, при чему је своје мишљење бранио са упорношћу.

*

Иако је ценно дружељубље и потчињенима често говорио „да је дружељубље лепак, којим се обезбеђује потребна веза у јединицама и штабовима“, он је ипак волео да буде у ужем кругу људи. Најчешће се дружио са својим начелником штаба и његовим помоћником и са још два млађа генералштабна официра, док је шири круг људи избегавао. Он није био ни себичан ни суревњив; напротив, суседним командантима редовно је помагао у границама могућности, а није им завидео на успесима.

Мада према нижим потчињеним није био сасвим приступачан, иако у његовом опхођењу према њима није било ничега нарочито привлачног, јер их је својом хладноћом и озбиљношћу држао на извесном отстојању од себе, он је ипак био коректан према њима.

Мишић је био веома амбициозан, честољубив и славољубив. Тежио је да се истакне више од својих другова. У једном приватном разговору, априла 1919 године, рекао ми је: „Од човека без амбиција не може се много очекивати. Ја сам од увек био амбициозан и тој амбициозности имам да захвалим што сам се у животу тако стриктно држао принципа: ништа ниси учинио, докле год имаш још што да урадиш. Но, радо признајем да сам праву варницу војничке и ратне амбиције осетио тек по пријему I армије, новембра 1914 године“ . . . Али, треба имати у виду да такво Мишићево славољубље и амбиција никада нису били од штете не само по општу ствар, већ ни за потчињене и њему равне, јер није имао обичај да тражи оно што је другоме припадало, већ је признавао и истицао све заслуге својих потчињених. Уствари, Мишић је био веома савестан и поштен у сваком погледу.

Поред својих великих моралних и карактерних квалитета, Мишић је имао и веома јак физички састав, који му је омогућавао да издржи огромне напоре и да буде стални извор његовог вечитог оптимизма.

Он је био симпатичне спољашности, која је уливала поштовање — мршав са маркантним браздама и оштрим цртама на лицу, које су одавале енергију, жилавост и снагу. На себе је много пазио: јео је веома умерено, а сем воде није пио готово никакво друго пиће. За време операција легао би веома касно, а најчешће између једног и два часа после поноћи, док би устајао пре седам часова. У току дана, после ручка, редовно се одмарао по један час, али је ретко кад могао заспати. У току операција приступао је изради оперативних заповести у свако доба дана према ситуацији, без обзира на свој одмор и комодитет, који је, као и читаву своју личност, жртвовао својој професионалној дужности.

*

Још док је био у пуној физичкој и умној снази, Мишић је учествовао у најзначајнијим историским догађајима Србије, и то на највишим положајима у војсци, на којима је могао да развије и испољи сву своју способност и сјајне карактерне одлике. Но, Мишићу је поред његовог изразитог талента, способности и искуства, све полазило за руком. Он је 18 дана по пријему I армије 1914 године, у веома тешкој и критичној ситуацији, успео да туче непријатеља и добије знамениту Суворовску битку, а недељу дана по пријему исте армије 1916 године, у боју на Горничеву, допринео паду Битоља. Најзад у јулу 1918 године наименован је за начелника штаба Врховне команде, а већ 14 септембра почела је чувена офанзива српске и савезничких војсака на Солунском фронту, офанзива која је довела до протеривања окупатора, уједињења наших народа и завршетка рата.

Војвода Живојин Мишић је једна од најпопуларнијих личности српске војске и најизразитији претставник, част и понос српског народа. У њему су оличене све најбоље особине. Између његових лепих карактерних одлика и његовог војничког талента постојала је пуна хармонија и равнотежа својствена само великим људима. Његова продуктивна стваралачка снага, по нашем мишљењу, првенствено је плод његовог далековидог и позитивног духа, који је невероватно брзо улазио у најзамршенију и најтежу ситуацију, а јасно и прецизно уочавао и разликовао стварност у многобројним ратним и нејасним појавама, његов позитиван дух био је у тесној вези са широким посматрачким погледом, са његовом невероватно великом и обилном уобразиљом и проницљивошћу, као и са највишом интелектуалном способношћу, довитљивошћу, челичном вољом, прекаљеним карактером и солидним телесним саставом.
